

УДК 343.9

Олег Новіков,аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ*

У статті досліджується поняття та ознаки злочинності у сфері інтелектуальної власності.

Ключові слова: злочини проти прав інтелектуальної власності, злочинність у сфері інтелектуальної власності.

Важливим завданням кримінологічного дослідження є розробка та удосконалення існуючого понятійного апарату, який складає теоретичну основу для подальшого пізнання феномена злочинності. Система кримінологічних категорій і понять має адекватно відбивати злочинність, відображати її предметну сутність, типову належність та видову відмінність [1]. Поняття є відображенням найбільш суттєвих і властивих предмету чи явищу ознак. Визначення поняття потребує окреслення кола тих явищ, процесів, відносин, видів діяльності, які мають бути ним відображені [2]. Що ж стосується злочинності у сфері інтелектуальної власності, то на сьогодні її кримінологічне поняття досі не розроблене. Це зумовлюється відсутністю комплексних кримінологічних досліджень з цієї проблематики. Звідси виникає нагальна необхідність сформулювати поняття злочинності у сфері інтелектуальної власності як антисоціального явища і дати її визначення. Що і є метою цієї статті.

У кримінології виокремлення відносно однорідної групи злочинів, що утворюють новий різновид злочинності, традиційно здійснюється на підставі таких критеріїв, як сфера функціонування і відтворення явища, цілісний механізм заподіяння шкоди однорідним суспільним відносинам, системність детермінант, типовість контингенту злочинців [3].

У науці під терміном «сфера» (від гр. *sphaîra* — шар) розуміють: 1) замкнута поверхня; 2) сфера дії, межі поширення чого-небудь; 3) обстановка, середовище,

суспільне оточення [4]. Отже, фактично зазначений термін використовується для позначення меж існування певного явища. Для сфери інтелектуальної власності як сфери суспільного життя такими теоретичними межами виступають інтелектуальна і творча діяльність членів соціуму, а у найбільш узагальненому розумінні — суспільні відносини, що виникають внаслідок створення результатів інтелектуальної та творчої діяльності.

У чинному Цивільному кодексі України щодо права інтелектуальної власності також використовується поняття «результат інтелектуальної, творчої діяльності» (ст. 418 ЦК України) [5]. Але у спеціальних законах щодо правової охорони окремих об'єктів права інтелектуальної власності активно використовуються терміни «творчість», «результат творчої діяльності», «творчий внесок» та інші. На теперішній час у жодному з нормативних актів не дається визначення цієї категорії, не розкривається її зміст та значення [6]. Відсутність уніфікації термінології спричинило широкі дискусії та авторські розуміння понять «інтелектуальна діяльність», «творча діяльність».

Загальний механізм регулювання правовідносин інтелектуальної власності закріплений книгою 4 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України). Відповідно до ст. 418 ЦК України право інтелектуальної власності — це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений законодавством [7]. Право інтелектуальної

* Рекомендовано до друку кафедрою кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».

власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається законодавством. Отже, право інтелектуальної власності є правом автора (та інших осіб, вказаних у законі) на результат інтелектуальної, творчої діяльності, який законом визнається об'єктом правового регулювання і охорони.

За загальним правилом, результати інтелектуальної, творчої діяльності тільки тоді стають об'єктами цивільних правовідносин, коли вони отримують матеріальне втілення (картина, книга, креслення) або іншим чином виражені в об'єктивній формі (відеозапис, фонограма тощо), тобто стають доступними для сприйняття іншими особами. Разом із тим, не тотожними є результати інтелектуальної, творчої діяльності і речі, в яких вони втілені матеріально як об'єкти цивільних прав, оскільки вони є самостійними об'єктами цивільних правовідносин. Тому слід завжди розмежовувати правовий режим творчого результату (нематеріальне благо) і його речовинної форми втілення у вигляді книги, скульптури, приладу. Останні, як правило, є об'єктами речового права — права власності на речі [8]. Зазначене положення знайшло своє законодавче закріплення в ст. 419 ЦК України, яка встановлює, що право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать один від одного, а перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ [9]. З іншого боку, перехід права власності на річ не означає переходу права на об'єкт права інтелектуальної власності.

Відповідно до ст. 420 ЦК України до об'єктів права інтелектуальної власності належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організації мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [10]. Цей перелік не є вичерпним.

Змістом правовідносин інтелектуальної власності є визначені законом майнові та

особисті немайнові права суб'єктів права інтелектуальної власності на зазначені вище об'єкти. Правова охорона цих прав забезпечується різними галузями законодавства: конституційним, цивільним, адміністративним, кримінальним.

У кримінально-правовій науці України дослідження проблем охорони прав інтелектуальної власності присвячені праці П. П. Андрушка, П. С. Берзіна, В. Д. Гулкевича, С. Я. Лихової, А. С. Нерсесяна, О. Е. Радутного, С. О. Харламової, В. Б. Харченко. Але, незважаючи на велику кількість наукових праць і розробок у сфері охорони прав інтелектуальної власності, теоретичні проблеми їх кримінально-правової охорони залишаються вивченими вкрай недостатньо [11].

Наукові пошуки зазначених вчених мають велике значення для кримінологічного дослідження злочинності у сфері інтелектуальної власності. Кримінологічне групування злочинів деякою мірою має враховувати кримінально-правову класифікацію злочинів за ступенем тяжкості, а також спрямованістю посягань проти родового об'єкта кримінально-правової охорони [12]. Отже, вбачається необхідним звернутися до кримінально-правової характеристики злочинів у сфері інтелектуальної власності, яку слід розпочати з об'єкта злочинів.

На думку А. С. Нерсесяна, родовим об'єктом злочинів проти прав інтелектуальної власності є встановлений за допомогою норм права порядок суспільних відносин, що виникають з приводу здійснення прав інтелектуальної власності суб'єктами—носіями цих суб'єктивних прав. На практиці ці суспільні відносини визначаються як комплекс матеріальних і нематеріальних благ (цінностей), пов'язаних зі здійсненням прав інтелектуальної власності відповідними суб'єктами [13]. В. Б. Харченко вважає груповим об'єктом досліджуваних злочинів право інтелектуальної власності як сукупність суспільних відносин, що забезпечують недоторканність виключних майнових прав суб'єктів інтелектуальної діяльності [14]. П. О. Філіппов визначає родовим об'єктом цих злочинів відносини з приводу володіння, користування та розпорядження інтелектуальною власністю [15]. П. С. Берзін робить загальний висновок, що родовим об'єктом цих злочинів є право інтелектуальної власності як належні особі (групі осіб) особисті немайнові та/або майнові права суб'єктів права ін-

телектуальної власності на певний об'єкт (об'єкти) права інтелектуальної власності, необхідні для забезпечення захисту результату творчої праці людини, її моральних та матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [16]. В свою чергу, С. Я. Лихова вважає, що видовим об'єктом злочинів, передбачених статтями 176, 177 та 229 КК, є право інтелектуальної власності, яке поділяється на авторське право, суміжні права та право промислової власності і яке є складовою частиною права власності [17].

Хоча запропоновані визначення об'єктів злочинів проти інтелектуальної власності є досить різноманітними, науковим досягненням вчених, що займалися цією проблематикою, є виділення групи злочинів, що посягають на специфічну сферу суспільного життя, пов'язану з інтелектуальною власністю. Однорідність та внутрішній зв'язок між собою цих злочинів настільки міцний, що більшість науковців схиляються до необхідності виділення окремого розділу у Кримінальному кодексі України, який має об'єднати в собі злочинні посягання на інтелектуальну власність [18].

Що стосується предметів вказаних злочинів, то в науці кримінального права склалося 2 підходи. Прихильники першого (П. П. Андрушко, М. І. Хавронюк) вважають предметом злочинів конкретні об'єкти права інтелектуальної власності. Прихильники другого (А. С. Нерсисян) — відповідні права інтелектуальної власності, виражені в майнових та немайнових правомочностях щодо певних об'єктів (твори, товарні знаки, відомості, що становлять комерційну таємницю). Зазначена спільність предметів злочинів проти інтелектуальної власності ще раз підкреслює їх специфічність і необхідність виділення в окрему групу. З іншого боку, особливості об'єктів інтелектуальної власності як предметів злочинів уможливають проведення класифікації більш нижчого рівня.

Так, П. П. Андрушко за критерієм посягання на окремі об'єкти права інтелектуальної власності виділяє злочини, що посягають на: 1) об'єкти авторського та об'єкти суміжних прав (ст. 176 КК України); 2) об'єкти права промислової власності (статті 177, 231, 232 КК України); та їх окремий вид — 3) правові засоби індивідуалізації учасників господарського (цивільного) обороту, товарів, послуг, які

визначаються такими законодавством (ст. 229 КК України) [19]. Таку ж класифікацію підтримує П. С. Берзін [10].

Іншу класифікацію пропонує А. С. Нерсисян. На його думку, злочини проти інтелектуальної власності можна розділити на дві групи. До першої науковець відносить ті, що посягають на права інтелектуальної власності на результати наукової, науково-технічної, літературної та художньої творчості (авторське право та суміжні права; право інтелектуальної власності на наукове відкриття; право інтелектуальної власності на винахід, корисну модель та промисловий зразок, раціоналізаторську пропозицію, топологію (компонування) інтегральної мікросхеми, селекційні досягнення (сорти рослин і породи тварин). А до другої — що посягають на відносини у сфері господарювання, права на охорону яких прирівняні до прав інтелектуальної власності (право інтелектуальної власності на засоби індивідуалізації учасників цивільного (господарського) обороту, товарів і послуг — права на знаки для товарів та послуг (торговельні марки), фірмові (комерційні) найменування, кваліфіковані зазначення походження товару; право інтелектуальної власності на комерційну таємницю) [21].

Спільним для усіх злочинів у сфері інтелектуальної власності є також наявність суспільно небезпечних наслідків як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони, які є єдиним можливим механізмом викремлення зі всієї сукупності посягань на результати інтелектуальної, творчої діяльності та засоби індивідуалізації саме таких, що за своїм рівнем та характером відповідають суспільній небезпечності такого соціального явища, як злочин. Нормативний момент суспільно небезпечних наслідків злочинів у сфері інтелектуальної власності визначає їх конкретний розмір («значний розмір», «великий розмір», «особливо великий розмір») та видові розходження («матеріальна» або «істотна» шкода) [22].

Злочинність як соціальне явище проявляється у вигляді кримінальної активності певної частини населення, спрямованої на задоволення життєво важливих інтересів протиправним шляхом, всупереч загальносуспільним інтересам. Філософська категорія «активність» відображає найбільш загальні властивості вияву та закони розвитку людської спільноти [23]. Ідеться про суспільну активність, зокрема про такий її різновид, як кри-

мінальна активність. Остання — суспільно небезпечна за сутністю та протиправна за змістом. Формою прояву кримінальної активності є злочинна діяльність і кримінальна поведінка [24].

Злочинність у сфері інтелектуальної власності є структурною частиною більш загального явища — злочинності як кримінальної активності. Тому досліджуваному різновиду злочинності будуть характерні усі риси злочинності як феномена суспільного життя. Але, в свою чергу, злочинність у сфері інтелектуальної власності наділяється специфічними рисами, що дозволяють виокремити її серед інших видів злочинної діяльності.

Сутністю злочинності у сфері інтелектуальної власності є суспільно небезпечне порушення права інтелектуальної власності, змістом якого є протиправне використання виключних майнових прав суб'єктів права інтелектуальної власності. Формою існування такої злочинності є відносно масова діяльність членів суспільства зі вчинення злочинів проти прав інтелектуальної власності.

Отже, характеризуючи злочинність у сфері інтелектуальної власності, можна виділити певні властиві їй ознаки. Серед них: 1) межами її існування та відтворення є сфера інтелектуальної власності; 2) об'єктом посягання є суспільні відносини, що виникають внаслідок створення результатів інтелектуальної та творчої діяльності; 3) кримінальна активність злочинців завжди створює суспільно небезпечні наслідки у вигляді шкоди; 4) наявність специфічного потерпілого (суб'єкта права інтелектуальної власності — володільця прав на об'єкти інтелектуаль-

ної власності) від такого протиправного виду діяльності; 5) формою існування зазначеного різновиду злочинності є умисна діяльність осіб, передбачена диспозицією статей Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за злочини проти інтелектуальної власності; 6) небезпечність для економіки держави. Ця ознака, на наш погляд, випливає з того, що, з одного боку, інтелектуальна власність розглядається як засіб підвищення ефективності виробництва, а з іншого — як частина економіки, яка у високорозвинутих державах дає значний обсяг ВВП. Право на об'єкти інтелектуальної власності в умовах глобалізації ринкової економіки стало новим, невичерпним і вирішальним ресурсом. Вирішальним — тому, що право інтелектуальної власності визнано єдиною дозволеною законом монополією, яка забезпечує конкурентну перевагу товарів та послуг на ринку [25].

Отже, підсумувавши вищенаведене, можна зробити висновок, що під злочинністю у сфері інтелектуальної власності слід розуміти антисоціальне явище відносно масового протиправного суспільно небезпечного використання виключних майнових прав суб'єктів права інтелектуальної власності, що проявляється в умисному вчиненні злочинів проти прав інтелектуальної власності.

Зазначене визначення поняття злочинності у сфері інтелектуальної власності є універсальним та охоплює весь спектр характерних для неї криміналізованих діянь, які в масштабах конкретного суспільства оформлюються в певну кримінальну практику.

ПРИМІТКИ

1. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія / Б. М. Головкін. — Х. : Право, 2011. — С. 12.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. — К. : Ін Юре, 2007. — Кн. 2: Криминологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. — 712 с.
3. Злочинність у паливно-енергетичній сфері України: криминологічна характеристика та запобігання : монографія / Б. М. Головкін, Г. Ю. Дарнопих, І. О. Христин [та ін.]; за заг. ред. Б. М. Головкіна. — Х. : Право, 2013. — С. 40.
4. Большая советская энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. — 3-е изд. — М. : Советская Энциклопедия, 1976. — Т. 25: Струнино — Тихорецк. — С. 114.
5. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40—44. — Ст. 356.
6. Харченко В. Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні : монографія / В. Б. Харченко. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. — С. 24.
7. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40—44. — Ст. 356.

8. Мельник О. М. Проблеми юридичної природи права інтелектуальної власності / О. М. Мельник // Наше право. — 2003. — № 3. — С. 55—60.
9. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40—44. — Ст. 356.
10. Там само.
11. Мельник О. М. Зазнач. праця. — С. 8.
12. Головкін Б. М. Зазнач. праця. — С. 13.
13. Нерсесян А. С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності : монографія / А. С. Нерсесян. — Хмельницький : Вид-во Хмельн. ун-ту управління та права, 2010. — С. 71.
14. 6. Харченко В. Б. Зазнач. праця. — С. 108.
15. Филиппов П. А. Уголовно-правовая защита права интеллектуальной собственности : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / П. А. Филиппов. — М., 2003. — С. 13.
16. Берзін П. С. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: аналіз складів злочину, передбаченого ст. 229 КК України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / П. С. Берзін. — К., 2004. — С. 9—10.
17. Лихова С. Я. Вплив міжнародно-правових норм про охорону інтелектуальної власності на сучасне кримінальне законодавство України / С. Я. Лихова // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. Спецвипуск. — К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. — С. 333—337.
18. Харченко В. Б. Зазнач. праця. — С. 126.
19. Андрушко П. П. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності в Україні : монографія / П. П. Андрушко. — К. : ФОРУМ, 2004. — С. 5.
20. Берзін П. С. Зазнач. праця. — С. 9.
21. Нерсесян А. С. Зазнач. праця. — С. 13—14.
22. Харченко В. Б. Зазнач. праця. — С. 273.
23. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3 кн. / А. П. Закалюк. — К. : Ін Юре, 2007. — Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. — С. 136.
24. Головкін Б. М. Зазнач. праця. — С. 15.
25. Цибульов П. М. Економічні аспекти права інтелектуальної власності / П. М. Цибульов // Цивілістичні читання з проблем права інтелектуальної власності, присвяч. пам'яті професора О. А. Підпригори (18 квітня 2007 р.) : зб. наук. доп. та ст. — К. : ТОВ «Лазуріт-Поліграф», 2008. — С. 235—241.

Новиков Олег. Понятие преступности в сфере интеллектуальной собственности.
В статье исследуются понятие и признаки преступности в сфере интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: преступления против прав интеллектуальной собственности, преступность в сфере интеллектуальной собственности.

Novikov Oleg. Definition of crime against intellectual property right.

In this article examines the definition and features of crime against intellectual property rights.

Key words: crimes against intellectual property rights, crime in the field of intellectual property.